

Леонід Костенко,

к.т.н., керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ

Використання INTERNET у БІБЛІОТЕКАХ

Internet — глобальна система, що об'єднує 100 тис. локальних, корпоративних і відомчих мереж, 10 млн. комп'ютерів і 100 млн. користувачів [1-2]. Internet не має організаційної структури та керівних органів (як і всесвітня телефонна мережа), в основі його розвитку — економічна доцільність. Комерційні фірми створюють Internet-сервери для рекламування власної продукції, а некомерційні організації - для інформування суспільства про свою діяльність. Книгозбірні завдяки глобальним комп'ютерним мережам мають змогу трансформуватися в «бібліотеки без стін» і втілювати в життя задуми бібліотекознавців, висловлені автором найпоширенішої в світі десяткової класифікації Мелвілем Д'юї: «Якщо стара книгозбірня була джерелом, до якого йшли всі прагнучі знань, то нова — це водогін, що розносить живлющу вологу по домівках».

Текстові та мультимедійні інформаційні ресурси зберігаються в Internet на т. зв. WWW-серверах (WWW - World Wide Web, всесвітня паутина), а програмна продукція — на FTP-серверах (FTP - File Transfer Protocol, протокол переміщення файлів). Кожний сервер має адресу, що являє собою 32-бітний код. Користувачам ці адреси надаються у символічному вигляді. Він дає уявлення про місцезнаходження і характер діяльності організації, котра його створила (www.microsoft.com - сервер відомої американської фірми Microsoft; www.unesco.org - сервер ЮНЕСКО; www.kmu.kiev.ua - сервер Кабінету Міністрів України). Для встановлення місцезнаходження потрібної інформації в Internet створено понад 100 спеціалізованих пошукових серверів, які можна розглядати як каталоги ресурсів глобальних комп'ютерних мереж [3-4]. Водночас наявність такої кількості пошукових засобів свідчить про нерозв'язання проблеми інформаційного пошуку. Корисними при пошуку інформації є й довідники про т. зв. «жовті сторінки» Internet, тобто Web-сторінки, котрі часто відвідують абоненти глобальних комп'ютерних мереж [5-6].

В Україні понад 1100 серверів*. Це значна цифра, наша держава за таким показником виглядає в світовому інформаційному співтоваристві цілком

достойно. Однак вітчизняні сервери майже не мають інформаційних ресурсів, оскільки після розпаду СРСР усі створені раніше загальнодержавні автоматизовані банки даних залишилися у всесоюзних органах науково-технічної інформації, котрі їх формували (ВІНІТІ, ІНІОН та ін.), а національної системи аналітико-синтетичної переробки документального потоку в Україні ще не створено. Є лише окремі винятки. Так, наприклад, на сервері Верховної Ради України підтримується загальнодоступний банк даних «Законодавство України», що відбиває всі нормативні акти України від часу проголошення її незалежності (Internet-адреса - <http://www.rada.kiev.ua/zak1.htm>). Є певний інформаційний ресурс - електронні каталоги та бази даних - і на сервері НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/>).

Для бібліотек найосвоєнішим сервісом Internet є електронна пошта (E-mail). Вона використовується для оперативного обміну поточною кореспонденцією, бібліографічними списками, а також при електронній доставці документів (електронних копій статей, розділів книг тощо). Водночас електронна пошта є й найбільш «небезпечним» для пересічних користувачів видом послуг Internet, оскільки разом з листами можна отримати комп'ютерні віруси. Останні найчастіше розповсюджуються з текстовими файлами, що мають розширення .DOC. Для запобігання цьому листи, підготовлені в текстовому редакторі Word, перед відправкою абонентові слід

* Дані отримано з Web-сторінки <http://weblis.gu.net/Internet> сервіс-провайдера Глобал Юкрейн.

© Костенко Леонід Йосипович, Київ, 1999

записати на диск чи дискету з використанням опції «Тільки текст». На жаль, в Україні значна кількість поточної кореспонденції розсилається електронною поштою без виконання цієї простої операції.

Internet надає нові можливості для розвитку всіх процесів бібліотечної технології. Почнемо з комплектування фондів книгозбірень. Передбачаються три взаємодоповнюючих напрями оптимізації комплектування на основі Internet [7]. Перший, найпростіший, полягає в активізації використання електронної пошти при проведенні внутрідержавного й міжнародного книгообміну. Для цього, насамперед, потрібно відпрацювати механізми сітьового взаємінформування українських книгозбірень про наявні списки документів, запропонованих для книгообміну. На основі цього засобами тієї ж електронної пошти можна оперативного узгоджувати з партнерами книгообмінні операції. Другий напрям - залучення он-лайнних технологій. Сьогодні міжнародні передплатні агенції та книготорговельні організації, що здійснюють комплексне обслуговування книгозбірень, мають автоматизовані банки даних з інформацією про книги й журнали, які можуть бути надані бібліотекам. Замовлення наявних у цих банках даних документів і оперативний контроль ходу виконання замовлень здійснюється, як правило, через Internet. Однак така технологія комплектування передбачає адекватну оперативність фінансових розрахунків зі сторони українських бібліотек, що в умовах економічних негараздів проблематично. Реальнішим є третій напрям використання можливостей Internet при формуванні інформаційних ресурсів книгозбірень. На серверах мережі вже накопичено значну кількість загальнодоступних комп'ютерних файлів первинних документів. Це, зокрема, матеріали IFLA, бібліотечні стандарти, власні публікації книгозбірень, ряд електронних версій книг і журналів тощо. Отримання потрібних файлів з цими документами по каналах Internet потребує лише часу й незначних витрат на «транспортні» послуги.

З появою в бібліотеках Internet процеси каталогізації зазнають кардинальних змін. Їх сутність полягає в переході від автоматизованої обробки поточних надходжень автономно в кожній книгозбірні до кооперативної каталогізації. Враховуючи сучасний стан автоматизації українських книгозбірень та наявну економічну ситуацію, її впровадження в нашій державі доцільно провести за два етапи. На першому - організувати кооперативну каталогізацію на основі взаємообміну електронною поштою файлами з щотижневими списками бібліографічних записів про поточні надходження до фондів книго-

збірень в уніфікованому текстовому вигляді зі структурою «ідентифікатор поля/підполя - зміст поля/підполя», а на другому - перейти до он-лайнної технології та формування зведених ЕК певних відомчих або територіальних об'єднань бібліотек [8-9]. Перший етап фактично вже розпочався - НБУВ з 4-го кварталу 1997 р. щотижня безкоштовно розсилає електронною поштою кільком десяткам книгозбірень файли з бібліографічними записами про нові надходження до своїх фондів у форматі каталожних карток та міжнародному комунікативному форматі UNIMARC.

Суттєво трансформуються і процеси бібліографічного інформування. Традиційною формою регулярного забезпечення читачів та абонентів бібліотек бібліографічною інформацією без запитів або згідно з довгостроково діючими запитами є підготовка науково-інформаційних видань, насамперед бібліографічних покажчиків. Internet дасть змогу кардинально підвищити ефективність використання бібліографічної продукції бібліотек шляхом надання читачам і абонентам можливості використовувати електронні версії науково-інформаційних матеріалів. В умовах зростання цін на видавничу продукцію при одночасному підвищенні вимог щодо оперативності бібліографічного інформування така його форма стане основною [10].

Internet особливо доцільний для довідково-бібліографічного обслуговування [10-14]. Провідні бібліотеки країн з розвинутою інформаційною інфраструктурою зазвичай надають он-лайнний доступ до своїх ЕК і БД, що дає змогу кардинально підвищити повноту й оперативність задоволення разових інформаційно-бібліографічних потреб читачів та абонентів книгозбірень у режимі «запит-відповідь». З найбільших бібліотек СНД свої ЕК обсягом понад 100 тис. бібліографічних записів у Internet подали: Бібліотека з природничих наук РАН, Державна центральна наукова медична бібліотека, ДПНТБ Росії (усі - Москва), ДПНТБ Си-бірського відділення РАН (Новосибірськ), Наукова бібліотека МДУ ім. М.В.Ломоносова і НБУВ. Internet-адреси цих бібліотек: <http://ben.irex.ru/>, <http://www.scsml.rssi.ru/menurus.html>, <http://www.gpntb.ru/>, <http://info.spsl.nsc.ru/>, <http://www.lib.msu.su/> і <http://www.nbu.gov.ua/>. Найінформативнішими з них є електронні каталоги і бази даних ДПНТБ Росії, що є безперечним лідером у галузі інформатизації бібліотек на просторі СНД. На жаль, сьогодні до наведеного списку не можна внести Російську державну бібліотеку (Москва) та Російську національну бібліотеку (Санкт-Петербург), які, маючи вагомий інформаційно-ресурсний

і кадровий потенціал, не надали належної уваги проблемі входження до глобальних комп'ютерних мереж.

Віддаленим абонентам електронні каталоги книгозбірень дозволяють лише встановити наявність потрібних їм документів. Читачам же досить часто забезпечується можливість замовлення першоджерел із книгосховищ у телекомунікаційному режимі шляхом передавання читацьких вимог безпосередньо з робочих місць науковців і фахівців у науково-дослідних установах та вишах на пункти прийому цих вимог у бібліотеках [10]. Така технологія дає змогу виключити витрати часу читача на чекання доставки замовлених першоджерел з книгосховища (до приїзду читача в бібліотеку вони вже знаходяться на бронеполицях) і зібрати статистичні дані про обіг документів для подальшого коригування типології зберігання фондів (передавання профільних для бібліотеки видань найбільшого попиту з книгосховища до зони оперативного обслуговування).

Internet у ряді випадків надає можливість отримати не лише вторинну (бібліографічну) інформацію, а й тексти першоджерел. Слід відзначити, що на серверах Internet подано 9.600 он-лайн-журналів (адреса довідкової системи про них - <http://biblio.kbsi.ge.kg/yellow/index.html>). Однак лише чверть із названих є загальнодоступними, більшість же, розкриваючи зміст журналів, потребують паролів для отримання текстів статей. Серед загальнодоступної періодики - 40 журналів і бюлетенів з бібліотечної справи. Он-лайн-книг у Internet незначна кількість. Основна перепона на шляху формування їх зібрань — авторське право (без дозволу автора його твір не може бути встановлений на Internet-сервер).

Однією з найбільших у світі колекцій електронних книг сьогодні є Бібліотека Максима Мошкова, створена на аматорських засадах (<http://kulichkiwin.rambler.ru/moshkow/>). У ній понад 10 тис. електронних версій видань (переважно художня література). На Заході формування зібрань електронних матеріалів підтримується на найвищому рівні (одним з одинадцяти міжнародних науково-технічних проектів, що втілюються в життя під егідою країн

Національна бібліотека України
імені В.І.Вернадського

КАТАЛОГ (надходження з 1994 р.)

Логічний сполучник Кількість документів для виводу на екран

Автори (тільки прізвище)
Слова з назви (крім службових)
Тематичні розділи
Рік видання **Індекс рубрикатора НБУВ**

◀ [Каталоги і бази даних](#)
◀ [Головна сторінка НБУВ](#)

Copyright © 1995-97 ПІНТБ России

Приклад пошуку в ЕК за пошуковими термінами «Дубровіна», «Культура. Наука. Освіта», «1998».

«Великої сімки», є проект створення електронних бібліотек), однак вагомих результатів не отримано. Замість терміна «електронна бібліотека» там починають вживати термін «центр електронних текстів», оскільки основою їх інформаційних ресурсів є не електронні версії книг та журналів, а комп'ютерні файли, що не мають друкованих аналогів. Серед найбільших центрів електронних текстів Заходу можна назвати Electronic Text Center (The University of Virginia), який має понад 10 тис. текстів гуманітарного профілю (<http://etext.lib.virginia.edu/uvaonline.html>), і On-line Books Page (Carnegie Mellon University) з понад 8 тис. політематичних текстів (<http://www.cs.cmu.edu/books.html>). Україна зможе стати світовим лідером у створенні електронних бібліотек, якщо буде розроблено підхід до розв'язання проблеми авторського права (в НАН України це

Результат пошуку в каталозі НБУВ

Знайдено документів: 2.
Представлені документи з 1 по 2.

1. Дубровіна Любов Андріївна, Онищенко Олексій Семенович. **Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918- 1941 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. - К. : НБУВ, 1998. - 337с. - ISBN 966-02-0702-6.**
Індекс рубрикатора НБУВ : Ч734(4УКР)754.16
Шифр НБУВ : ВА586032
2. Калакура Я. С., Боряк Г. В., Дубровіна Л. А., Климова К. І., Ляхоцький В. П. **Архівознавство : Підручник для студ. іст. фак. вузів - К., 1998. - 316с. - ISBN 966-7250-12-1.**
Індекс рубрикатора НБУВ : Ч81 я73-1
Шифр НБУВ : ВА585517

← Початок пошуку

Copyright © 1995-97 ГПНТБ Росії

допомогою факсимільних апаратів або створення його ASCII- чи Image-копії з подальшою доставкою замовнику електронною поштою [10]. Розвиток служб електронної доставки документів особливо актуальний для України, оскільки сьогодні вітчизняні книгозбірні не в змозі забезпечити належну повноту комплектування.

Internet-технології зумовлюють внесення змін і в інформаційне обслуговування управлінських структур. Воно здійснюється шляхом розвитку традиційних форм та методів бібліотечної діяльності і створення в книгозбірнях нових, геоінформаційних, технологій, що інтегрують роботи з базами даних, процедури математичного аналізу й методи начо-просторового наведення результатів щодо завдань накопичення, обробки і надання користувачам геопросторової інформації. Перший, традиційний, напрям включає пріоритетне довідково-бібліографічне обслуговування, електронну доставку документів і поточне інформування управлінських ланок (виявлення серед нових надходжень до книгозбірні документів, зміст яких може сприяти оптимізації управлінських рішень, реферування цих документів, формування з визначеною періодичністю оглядово-аналітичних матеріалів та їх передання споживачам телекомунікаційними каналами зв'язку). Необхідність створення геоінформа-

може бути, наприклад, рішення про передачу НБУВ як головній академічній бібліотеці електронних версій матеріалів академічних установ).

Не менш важливий напрям інформаційного обслуговування першоджерелами з використанням Internet - електронна доставка документів (electronic document delivery). Це можна розглядати як розвиток традиційного МБА. Досвід країн з розвиненою інформаційною інфраструктурою свідчить, що служби електронної доставки документів спроможні забезпечити отримання будь-якої інформації протягом доби. У технологічному аспекті електронна доставка документів передбачає он-лайн пошук потрібної інформації у віддалених ЕК, замовлення необхідних першоджерел, передачу документа за

ційних технологій зумовлена переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів на доказ тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем. Реалізація геоінформаційних технологій в українських книгозбірнях потребуватиме координації зусиль бібліотек державного рівня та обласних універсальних наукових бібліотек, діяльність яких має регіональну спрямованість, для узгодженого формування й багатоаспектного використання комплексу розподілених БД з інформа-

цією про економічну, екологічну, демографічну ситуацію в областях, наявні в них природні ресурси тощо. Інтеграція робіт книгозбірень у цьому напрямі сприятиме перетворенню «бібліотечного» джерела інформаційної підтримки прийняття рішень в одне з провідних у системі інформування управлінських ланок, оскільки бібліотеки України мають і достатнє представництво в регіонах, і належний кадровий потенціал, і значний досвід інформаційної діяльності [10].

Особливо нагальним є впровадження Internet-технологій у практику роботи національних бібліотек, котрі є гарантами загальнодоступності документної інформації. У НБУВ цьому приділяється значна увага. За спонсорської підтримки Міжнародного фонду «Відродження» і фонду «Євразія» в бібліотеці створено Web-вузол [15], на який встановлено такі інформаційні ресурси:

ЕК (відбиває поточні надходження до фондів книгозбірни з 1994 р.);

ЕК дисертацій (надходження з 1993 р.);

ЕК авторефератів дисертацій (надходження з 1993 р.);

БД «Реферати наукових видань України» (наповнення здійснюється з 1998 р. спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України);

електронна картотека видань СРСР-СНД (з 1980 р.);

бібліографічні списки щотижневих надходжень до фондів книгозбірни за останні три місяці;

текстові й графічні матеріали про пам'ятки східнослов'янської писемності та українського друку з фондів НБУВ: Київські листки (X ст.) - одна з найдавніших глаголичних пам'яток старослов'янської писемності; Пересопницьке Євангеліє (1556-1561) - духовна святиня українського народу, на якій при інавгурації на вірність народу присягали Президенти України Леонід Кравчук і Леонід Кучма; Львівський «Апостол» (1574) - перша друківана книга в Україні та ін.;

електронні версії публікацій книгозбірни;

довідкова інформація про НБУВ (бібліотечні фонди, будівля, структура, співробітники, режим роботи тощо).

Загальний обсяг інформаційних ресурсів - близько 1 GB. Наочне уявлення про них дає наведена роздруківка, на якій відбито головну Web-сторінку НБУВ. Наводиться також приклад пошуку в ЕК (пошукові терміни: автор - «Дубровіна», тематичні розділи - «Культура. Наука. Освіта», рік видання - «1998»).

1. Использование Internet / Д.Хонникат, М.Браун, Т.Фронцковьяк и др. - 4-е изд. - К.; М.; СПб.: Вильямс, 1998. - 592 с.
2. Пайк М. Internet в подлиннике: Наиболее полное руководство: Пер. с англ. - СПб.: ВHV-Санкт-Петербург, 1996. - 637 с.
3. Кент П. Использование Netscape Communicator 4: Пер. с англ. - К.: Диалектика, 1997. - 330 с.
4. Хилл Б. Поиск в World Wide Web для «чайников»: Пер. с англ. - К.: Диалектика, 1997. - 352 с.
5. Харли Х. Желтые страницы Internet (международные ресурсы): Пер. с англ. - СПб.: Питер, 1996. - 755 с.
6. Сигалов А. Желтые страницы Internet-97 (русские ресурсы). - СПб.: Питер, 1997. - 575 с.
7. Костенко Л.И. Використання можливостей Internet при комплектуванні фондів бібліотек // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Тези доп. Міжнар. наук. конф.; Київ, 8-10 жовтня 1996 р. - К., 1996. - С.58-59.
8. Костенко Л. Децентралізована кооперативна каталогізація (без центру каталогізації) // Бібл. вісн. - 1997. - № 5. - С. 9-10.
9. Костенко Л. Еволюційний підхід до організації кооперативної каталогізації в Україні // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: Матеріали Міжнар. наук. конф.; Київ, 14-17 жовтня 1997 р. - К., 1997. - С. 69-70.
10. Чекмарьов А.О., Костенко Л.И., Павлуша Т.П. Национальная система электронных библиотек / НАН Украины, Нац. б-ка Украины имени В.И.Вернадского. - К.: НБУВ, 1998. - 52 с.
11. Жабін О., Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарьов А. Internet для читачів бібліотеки // Бібл. вісн. - 1997. № 2. - С. 7-8.
12. Павлуша Т.П. Интернет для читателей: опыт работы Национальной библиотеки Украины имени В.И.Вернадского // Науч. и техн. биб-ки. - 1997. - №11. - С.47-51.
13. Смоляницкий Б.М., Корниенко М.В. Информационное обслуживание в Интернете: Учеб. пособие / Харьковский гос. ин-т культуры. - Х., 1998. - Ч.1. - 65 с.
14. Смоляницкий Б.М., Корниенко М.В. Информационное обслуживание в Интернете: Учеб. пособие / Харьковский гос. ин-т культуры. - Х., 1998. - Ч.2. - 64 с.
15. Жабін О. Web-сервер Национальной библиотеки Украины имени В.И.Вернадского // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: Матеріали Міжнар. наук. конф.; Київ, 14-17 жовтня 1997 р. - К., 1997. - С.76-77.